A Haldokló Óriás – Nagyerdei kórkép

Varga József
varga.jozsef@ph.debrecen.hu

Nemrég ünnepeltük a debreceni Nagyerdő védetté nyilvánításának 70. évfordulóját. Sajnos a magyar természetvédelem jelképévé vált terület már csak nyomokban emlékeztet egykori önmagára. A Nyírség DK-i erdeinek letermelése a XVI. – XVII. század körül fokozódott, de szerencsére a városhoz tartozó területek irtása és újratelepítése, valamint kezelése a város törvényei által szabályozottak. Mindezeknek köszönhető, hogy a század elejéig az eredeti társulások fennmaradhattak, az azokra jellemző lágyszárú és maguktól felújuló fásszárú fajok nagy számmal jellemezhették e cönózisokat (PAPP 1989).

A XIX. század második felében elkezdődött vízszabályozások, lecsapolások, majd az azt követő évtizedekben végrehajtott drasztikus beavatkozások fokozódó mértékben éreztetik hatásukat. A talajvízszint csökkenése, valamint a vizes élőhelyek felszámolása mellett napjainkra jelentős problémát okozott, hogy a két világháború között, valamint az azt követő időszakban a fokozatosabb, természetkímélőbb erdőfelújítások helyett egyre gyakrabban alkalmazták a nagy területekre kiterjedő tarvágást, illetve az ezzel párosuló helytelen erdőfelújítási technológiák sorát (gépi tuskózás, tolólapozás, mélyszántás, tárcsázás, stb). A természetvédelem céljait gyakran mellőző emberi tevékenységek és az erdőgazdálkodással összefüggő helytelen eljárások sora helyrehozhatatlan károkat okozott a természetvédelmi terület élővilágában veszélyeztetve, ezzel az erdei életközösségek fennmaradását. Egy évezredek alatt kialakult rendszer értékes flóra,- illetve faunaelemeinek sokasága tűnt el az elmúlt 100-150 év során, pótolhatatlan űrt hagyva maga után.

Napjainkban az erdő növény- és állatvilágát évtizedek hosszú sora óta sújtó antropogén hatások, valamint a klímaváltozás szélsőségeinek következményeit látva elmondhatjuk, hogy a

debreceni Nagyerdő inkább hasonlít egy haldokló óriásra, mint a magyar természetvédelem egykor méltán ünnepelt és elhíresült jelképére. Az erdő szárazodása tovább fokozódik, felgyorsult az invazív fa-és cserjefajok, valamint a nyomukban fellépő nitrofiták térhódítása. Az ősi növények populációi egyre kisebb foltokra szorulnak vissza. Nem lehet tehát eltúlzott kijelentésnek tartani azt a tényt, hogy a régi Nagyerdő utolsó maradványai is agonizáltak (JAKUCS 1989). Az értékesebb idős kocsányos tölgyes állományok lombkoronáit ellepte a sárga fakín (Loranthus europaeus), a legyengült egyedeken pedig idővel másodlagos gomba- és rovarkárosítók elszaporodását figyelhetjük meg. Az őshonos fafajok közül a rohamosan fogyatkozó tölgyóriások mellett az elmúlt 10 év során nagy számban pusztultak el az 50-100 éves korú vadcseresznyék (Cerasus avium). Mivel ez a fafaj tavasszal a lombkoronaszint meghatározó szinfoltja, ezért ritkulása , egyedszámának gyors csökkenése az állományok további elszegényedéséhez vezet. A legtöbb cönológiai szintet biztosító, természetközeli állapotot tükröző idős kocsányos tölgyes állományok összterülete jelenleg alig 70 hektárra tehető a Nagyerdőn, de ez a fás vegetáció is évről-évre fogy. Bár a lombkoronaszintben még domináns a kocsányos tölgy, de a mezei juhar (Acer campestre) több helyen szinte átvette a tölgy szerepét az állományban. Az évtizedeken át bűnbakként kezelt akác (Robinia pseudo-acacia) mellett -- melyet értékes növényeink életterét leginkább veszélyeztető fafajnak kiáltottak ki -- olyan tág tűrésű, jó alkalmazkodó képességű fajok előretörését figyelhetjük meg a debreceni Nagyerdő gyöngyvirágos tölgyeseinek lombkoronaszintjében, mint a kései meggy (Prunus serotina), a zöld juhar (Acer negundo), vagy a bálványfa (Ailanthus altissima).

Természetes újulattal nem, vagy csak ritkán találkozhatunk néhány idősebb tölgyes (pl magtermő állományok) területén, de ezek a fiatal kocsányos tölgyek is rövid életűek, hiszen az agresszívan terjedő fajokkal (Quercus rubra, Robinia pseudo-acacia) szemben a tápanyagért, vízért folytatott versenyben

általában alulmaradnak az állandó fényhiánytól amúgy is szenvedő, legyengült, beteg egyedeik.

A gyöngyvirágos tölgyesek lékesedése nyomán csökkent a lombkorona záródása, ami kedvező feltételeket teremtett számos fás, illetve lágyszárú özönnövény számára, háttérbe szorítva ezzel az árnyéktűrő, az erre az asszociációra jellemző fajokat. A fafaj változatosság beszűkülésével párhuzamosan csökkent a cserjeszint fajgazdagsága is, ami alig 100 év alatt növényritkaságok tucatjainak eltűnését eredményezte. 1916-ban Rapaics Raymund még 15 cserjefajról ír, míg egy 1986-ban készült tanulmány szerzője (MIKECZNÉ REKE KATALIN) az általa vizsgált néhány erdőrészlet területén végzett felmérése alapján már csak 11 faj előfordulásáról tesz említést. Az ősi erdőfoltok alá behúzódó invazív fa-és cserjefajok egyre nagyobb területeket foglalnak el, mellyel veszélyeztetik a korábban kialakult természetes életközösségek ökológiai egyensúlyát. Néhány évvel ezelőtt végzett felméréseim (VARGA 2006.) azt igazolják, hogy a cserjeszint értékes fajainak száma tovább csökkent. Szinte valamennyi erdőrészlet területén jelen van az akác nyomában megjelenő fekete bodza (Sambucus nigra), mely degradáció tűrése miatt meghatározó elem az erdő teljes területén. Még a természetközeli állapotokat tükröző erdőrészletek fái alatt is egyre nagyobb területeket hódít el kiszorítva onnan az árnyéktűrő, főleg értékesebb lágyszárú növényekből álló fajok életközösségeit. Az akác és a fekete bodza nyomában beindult nitrofilizáció káros hatásait a cserjeszintben talán az egybibés galagonya (Crataegus monogyna) viseli a legjobban, melyet jelenlétével is igazol a ruderálódott, leromlott erdőrészletek területén. Az egykor dús és fajokban gazdag cserjeszint mára egyhangú, uniformizált képet mutat.

Nem különb a helyzet az erdő alján sem. A nem őshonos fafajú állományok másodlagos társulásai kiszegényedtek, elgyomosodtak és általában nem az értékes növényfajok dominálnak bennük (PAPP 1989). Természetvédelmi szempontból nem elhanyagolható tény, hogy napjainkban a biológiai sokféleséget veszélyeztető invazív fajok, özönnövények oly mértékben

elszaporodtak az erdő területén, ami néhány évtizeden belül a kisebb erdőfoltok alatt, illetve a védettebb mikroklímazugokban meghúzódó értékes fajok pusztulását, eltűnését eredményezheti. A lágyszárú nitrofita növények közül tavasz végén az erdei utak mentén jelentős területeket borít a zamatos turbolya (Anthriscus cerefolium), a nyári aszpektusban viszont a nagy csalán (Urtica dioica), a kisvirágú nenyúljhozzám (Impatiens parviflora), és a parlagfű (Ambrosia artemisiifolia) uralja a lágyszárú szintet. A nagyarányú élőhelypusztulás és -fragmentáció ellenére azonban vannak olyan növényfajok a Nagyerdőn is, melyek az új környezeti feltételekhez alkalmazkodva fel tudták venni a versenyt (egyelőre) az agresszívan terjedő, opportunisztikusan viselkedő gyomtársulásokkal, nitrofita fajokkal szemben. Az odvas keltike (Corydalis cava), a salátaboglárka (Ficaria verna), a salamonpecsétek (Polygonatum odoratum, latifolium, multiflorum), az ibolyák (Viola sylvestris, cyanea, odorata), a kétlevelű csillagvirág (Scilla bifolia), a bogláros szellőrózsa (Anemone ranunculoides), a gyöngyvirág (Convallaria majalis) a tavaszi virágszőnyeg üde színfoltjai, bár a felsorolt fajok élettere is jelentősen beszűkült, átalakult. A tavasz derekán beinduló nagy gyominváziótól szenvedő erdő lágyszárú szintjében olyan fajokat fedezhetünk fel mint az erdei tisztesfű (Stachys sylvatica), az enyves zsálya (Salvia glutinosa), a virágrugó kakukktorma (Cardamine impatiens), a medvetalp (Heracleum sphondylium), a bársonyos tüdőfű (Pulmonaria mollis), vagy a keleti kontyvirág (Arum orientale). A jelenlegi helyzet tehát továbbra is a tágtűrésű, nagyobb alkalmazkodó képességű fajok elterjedésének, fennmaradásának kedvez, mivel a szukcessziós folyamatok a legtöbb erdőrészlet területén inkább a regresszió irányába haladnak. Az erdőfelújítás által érintett területeken, illetve azok szegélyein tömegesen jelennek meg a bolygatást, kultúrtevékenységet jelző özönnövények, melyek értékes növényeink termőhelyi feltételeit megváltoztatva néhány év alatt azok eltűnését idézhetik elő. A fiatalosok erdőszegélyeit a megváltozott környezeti feltételekhez jól alkalmazkodó, gyorsan terjedő - gyakran invazív - fajok lepték el, mint az alkörmös (Phytolacca

americana), a siskanád (Calamagrostis epigeios), a nedvesebb, mélyebben fekvő erdőrészletek széleit pedig a kanadai aranyvessző (Solidago canadensis). Az akácosok mellett húzódó kevéssé záródott, vízhiánytól szenvedő fiatal kocsányos tölgyes állományok területén tavasszal gyakori a meddő rozsnok (Bromus sterilis), nyáron pedig a bolygatásnak fokozottan kitett fiatalosok állományai alatt a parlagfű (Ambrosia artemisiifolia) borít óriási, egybefüggő területeket.

A degradációt jelző folyamatok dominanciája ellenére több olyan erdőrészlet van még ma is a Nagyerdőn, melynek fái alatt az aljnövényzet florisztikai összetételét vizsgálva számos értékes, védett fajra lelhetünk. A természetközeli állapotot leginkább tükröző erdőrészletek, mint a 232 D és E erdőrészletek, vagy a 216 L, a 223 A, a 218 J, a 224 B, és a 215 A erdőrészletek fenntartása, védelme a meglévő néhány értékes flóraelem, illetve a még mindig gazdag fauna megőrzése érdekében feltétlen prioritásként kezelendő. Ezek az ökoszigetek rejtik számunkra az egykor fajokban gazdag Nagyerdő élővilágának túlélőit. Talán nem illúzió azt remélni, hogy a régen várt Civaqua program megvalósulása még adhat némi reményt a Nagyerdő megmentésére. De vajon lesz-e elég idő, akarat, nemes szándék (és főleg pénz) arra, hogy még az utolsó gyöngyvirágos tölgyest rejtő erdőfolt tarra vágása előtt az ehhez szükséges feltételek, források birtokában eredményekről számoljunk be? A jelenlegi helyzet azt sugallja, hogy erre vajmi kevés az esély. Mi a fontosabb? Az élhető emberi környezet, vagy a rövidtávú, gyakran kevés haszonnal kecsegtető gazdasági érdekek? Megéri-e azon az áron jövőnket építeni, a fejlődést szolgálni, hogy közben a múlt értékeit pusztulni hagyjuk, vagy pusztulásra ítéljük? Már régen be kellett volna látni, hogy létünk alapja az élhető környezet. Az ezt biztosító ökoszisztémák pusztulása, átalakulása saját létünket is veszélyezteti, s ennek megértéséhez közös gondolkodásra, de legfőképpen közös cselekvésre lenne szükség. A Debrecen tüdejeként emlegetett Nagyerdő területe napról-napra fogy. Még 1-2 évtized és a magára hagyott erdő sorsa végleg megpecsételődik és akkor elmondhatjuk: volt egy Nagyerdőnk.

IRODALOM

JAKUCS, P. 1989. A mai Nagyerdő. Calandrella, Nagyerdei Különszám: 16-17.

MIKECZNÉ REKE, K. 1986. Fitocönológiai vizsgálatok a debreceni Nagyerdőn. Diplomamunka: 4. Kézirat

PAPP, L. 1989. A debreceni Nagyerdő növénytársulásai és flórája. Calandrella, Nagyerdei Különszám: 23-24.

VARGA, J. 2007. A debreceni Nagyerdő flórájának változása és ennek természetvédelmi vonatkozásai. V. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium. Abstract: 275-280. Tankönyvkiadó, Budapest.

Grafika: Rácz Imre műve